

Manfredas ŽVIRGŽDAS

„Laisvo žodžio dviašmenis kardas“

Henriko Nagio redaguotame savaitraštyje

Nepriklausoma Lietuva (1968–1970 m.)

Henrikas Nagys – į Vakarų modernizmo tradiciją nuo pirmųjų kūrybinių bandymų orientavęs „žemininkų“ kartos poetas, poetinio žodyno reformatorius, atsiliepęs į karų, tremčių ir egzodo epochos egzistencinius iššūkius, išsiskyręs aktyviu pilietiškumu, socialumu. Dėl visuomeninės retorikos jį išėivijoje kartais vadino paskutiniu maironiškos tradicijos poetu, tad nenuostabu, kad yra reiškėsis kaip ryškus išėivijos spaudos bendradarbis, rašęs ne vien literatūrinėmis temomis. Šio straipsnio tikslas – aktualizuoti politinę Nagio publicistiką, ypač jo veiklą 1968–1970 m., kai susidūrusi su nonkonformistine kairiųjų pažiūrų jaunimo revoliucija liberalioji išėivija turėjo koreguoti savo pažiūras, rinktis radikalias pozicijas.

Nagiui tai buvo pasaulėžiūros krizės laikotarpis: jis nesugebėjo suderinti angažavimosi lietuvių išėivių bendruomenei ir socialinės empatijos viso pasaulio kenčiantiesiems ir pavergtiesiems, kurią deklaravo Amerikos universitetus apsupusių barikadų statytojai. Šiuo laikotarpiu vyko staigus lūžis Vakarų intelektualų sąmonėje, sukėlęs konfliktinių

situacijų tarp išėivių, iki tol demonstravusių vienybę bendros skriaudos – tėvynės praradimo – akivaizdoje. Po 1968 m. diasporos ideologinis susiskaidymas tapo akivaizdesnis, o nesutarimai, ginčai veikė dvejopai: žadino pilietinį sąmoningumą, skatino domėtis tuo, kas vyksta už saugaus tautinio „geto“ sienų, ir tuo pat metu lėmė tų, kurie debatuose pasirodydavo prasčiau, moralinį diskomfortą ir vienatvę.

Nagys buvo nelengvo charakterio asmenybė: sunkiai priimdavo kritiką, jautriai išgyveno dėl palyginti smulkių nesutarimų, išryškėjus skirtingoms nuomonėms, greitai užsideddavo demonstruodamas kritinę laikyseną. Jo sankirta su Jonu Meku interpretuotina ne vien kaip ideologinė takoskyra, bet ir kaip egocentriškų, kompromisų nepripažįstančių individualistų susidūrimas. Šiuolaikinį skaitytoją galėtų šokiruoti dviejų žinomų literatų gana žemas diskutavimo kultūros lygis ir politinio korektiškumo stygius – visa tai galima pateisinti tiek diasporos viešojo diskurso specifika, tiek revoliucijų ir perversmų akivaizdoje paaštrėjusia ideologine įtampa ir susipriešinimu.

Pradėdamas vadovauti Monrealio lietuvių laikraščiui *Nepriklausoma Lietuva*, Nagys nebuvo žurnalistikos naujokas. Debiutavęs dar prieskario *Naujojoje Romuvoje* ir tapęs vienu iš paskutinių redaktoriaus Juozo Keliuočio „atradimų“, Nagys aktyviai reikėsi Antrojo pasaulinio karo metų lietuvių spaudoje, plėsdamas kultūrinį akiratį, supažindindamas su vokiečių poetais – net su tais, kurie tada dominavusios oficialiosios nacių propagandos buvo laikomi dekadentiniais, nepriimtinais totalitariniam režimui. Pokario egzilyje suartėjo su būsimosios „žemininkų“ kartos lyderiais Kaziu Bradūnu ir Alfonsu Nyka-Niliūnu, išsiskyrė kaip entuziastingas modernistinių srovių gynėjas, tais metais Insbruko universitete rašęs vieną pirmųjų disertacijų apie Georgo Traklio kūrybą, pabėgėlių stovyklų savišvietos būreliuose skaitęs paskaitas apie impresionizmą ir ekspresionizmą. Šių literatūros ir meno srovių apologetiką šiandien suvokiame kaip gana naivia: pagal orientaciją jos identifikuojamos į vidinį ir išorinį pasaulį – „impresionistas mato pasaulį savo kūno akimis, o ekspresionistai formuoja jį pagal savo idėją“. Šia prasme Nagys ir save priskyrė ekspresionistams, ieškantiems naujos poetikos, kupiniems reformistinių užmojų. Jau persikėlęs už Atlanto, buvo įtrauktas į *Literatūros lankų* redaktorių, nors jo įtakos, formuojant šio leidinio kryptį, ir nereikėtų pervertinti: kaip prisiminė Nyka-Niliūnas, Nagio vaidmuo redakcinėje kolegijoje buvęs „nominalus“, mat draugai ne itin pasitikėjo jo spontaniškų, emocijų padiktuotų sprendimų efektyvumu, be to, su juo, gyvenusiu Kanadoje, atokiai nuo kitų „lankininkų“, buvo sunku susisiekti.

Nagys daug reikėsi Monrealio lietuvių spaudoje, kur rengdavo išsamias literatūros apžvalgas, polemizuodavo su ambicingais grafomanais ir tais, kurių sprendimai ir vertinimai atrodė nepateisinami. Jis buvo įsivėlęs į, ko gero, triukšmingiausią polemiką dėl Lietuvių rašytojų draugijos premijos skyrimo, kai

1958 m. buvo „nuskriaustas“ tų metų favoritas – Mariaus Katiliškio romanas *Miškais ateina ruduo*, o premija atiteko Gražinai Tulauskaitei – draugijos pirmininko Benedikto Babrausko žmonai, išleidusiai tradicinės neoromantinės lyrikos tomelį *Rugsėjo žvaigždės*. Tuomet itin karštai savo pasipiktinimą reiškusio Nagio nepalaikė net ir jo draugas Nyka-Niliūnas, kuriam kiekvienas viešo apdovanojimo už kūrybą klausimas atrodė ne itin vertas ginčų. Nagys buvo pastebimas ir platesniame kultūriniam Monrealio lietuvių bendruomenės gyvenime: 1957 m. atliko Baltaragio vaidmenį Kazio Borutos *Baltaragio malūno* inscenizacijoje, klijimo teatro stiliumi režisavo Vinco Krėvės komediją *Žentas*, mokytojavo lietuvių mokykloje, organizavo lituanistinius kursus Monrealio universitete.

Vytautas A. Jonynas, sekęs viešąją Nagio veiklą Monrealyje, vadino jį „vienasmene kapela“ (pranc. *homme orchestre*)³, tačiau tvirtino, kad tai nebuvo vien jam būdinga – diasporoje veikiantis kultūrininkas neišvengiamai turi griebtis daugybės veiklų, kad būtų matomas. Suprantama, visuomeninis aktyvumas siejo jį pirmiausia su jaunais, Vakaruose išsilavinimą įgijusiais liberalių pažiūrų studentiškų korporacijų nariais, ieškojusiais naujų raiškos formų. Aktyviausi tarp jų buvo santariečiai: Nagys dalyvavo metiniuose jų suvažiavimuose Tabor Farmoje, juokais vadintuose liberalų „rudeninėmis kolekcijomis“, paskaitose kalbėjo apie „žemininkų“ kartos prarastą rojų, kurio atminimas įamžintas poezijoje⁴, skelbė straipsnius pirmuosiuose *Metmenų* žurnalo numeriuose, kai jis dar vadinosi „jaunosios kartos kultūros žurnalu“. Nagio laikyseną bent iki 1965 m. galima apibūdinti kaip nuosaikią – jį ypač traukė akademiškai reiklus *Metmenų* tonas, atsilankymas prieš pagundą nuslysti į tuščias polemikas su kitokių pažiūrų tautiečiais, dėmesys įvairiausioms modernistinės lietuvių kultūros, kuriamos šiapus ir anapus Atlanto, apraiškoms. Santariečių mąstymo

kryptingumą apibendrina *Metmenų* redaktorius Vytautas Kavolis: „Kaupti autentišką kūrybinį įnašą kultūros žurnalui svarbiau negu polemizuoti su kitais kultūros žurnalais. Būtų gal kitaip, jei išseivijoje tebevyktų XIX amžiaus tipo „kultūrų kova“, kurios užbalzamuotas mumijas Lietuvoje stengiasi elektrifikuoti agitpropas.“⁶⁵ Nagiui ypač patiko tai, kad santariečių nemėgsta sovietinės Lietuvos cenzoriai ir pašėpia oficialioji propaganda – vadinamasis agitpropas, tačiau žurnalo straipsniai pasiekia opoziciškai sovietinio režimo atžvilgiu nusiteikusią kultūrinės inteligentijos dalį.

Maždaug dešimtmetį truko artimas bendravimas su „Santaros-Šviesos“ intelektualais. Su vienu iš šių suvažiavimų susijusi ir netekties patirtis: 1961 m., grįždamas iš Tabor Farnos, autoavarijoje žuvo Antanas Škėma, kurio mirtis virto vienu iš egzilinio tragizmo, ištisos kartos pasiaukojimo simbolių, perfrazuotų Nagio eilėraščių knygoje *Broliai balti aitvarai*. Dar viena simbolinė figūra, kurią Nagys taip pat pagerbė eilėmis – Algimantas Mackus, nostalgiskus sentimentus atmetęs „bežemių“ kartos augintinis; jam nebuvo svetimas nei nukankinto Afrikos sakytojo Johno, nei Vilniuje nušauto žyduko Jureko skausmas. Prisimindamas Mackų, Kavolis pabrėžė jo universalią, pasauliui atvirą pasaulėvoką: „Algimanto Mackaus patriotizmas yra universalus vertybė. Nieko lietuviško neatsisakydamas, jis neišdavė nieko žmogiško. Jis yra pajutęs visuotiniausią žmonių giminystės pagrindą: ištikimybės įsipareigojimą tiems, kurie jau nieko nebeturi kaip tik mus.“⁶⁶ Laikydamas Mackų dvasios broliu, Nagys negalėjo ignoruoti pastarojo empatijos ir tolerancijos, gerokai išplėstos patriotizmo sampratos.

Vėliau santykiai su liberaliosios pakraipos kultūrininkais itin komplikavosi, ir tas pokytis, pasaulėžiūros lūžis įvyko būtent tuo metu, kai Nagys redagavo Monrealio lietuvių savitrašį *Nepriklausoma Lietuva*

(1968–1970 m.). Šis laikotarpis buvo vertybių perkainojimo metas Vakarų kultūroje (masinių protestų prieš karą Vietname, socialinę atskirtį ir rasizmą sūkurėje formavosi vadinamoji „1968 m. generacija“).

Nepriklausomos Lietuvos vyriausiuoju redaktoriumi Nagys paskelbiamas 1968 m. lapkritį – jis pakeitė beveik dvidešimt metų šias pareigas ėjusį, o tuo metu pasiligojusį ir netrukus mirusį Joną Kardelį – Kanados lietuvių bendruomenės autoritetingiausią vyresniosios kartos veikėją, pirmajame atkurto valstybės Seime (1922–1923 m.) atstovavusį valstiečių liaudininkų partijai, 1923–1940 m. dirbusį *Lietuvos žinių* dienraščio redaktoriumi. Perėmęs darbą iš lietuvių žurnalistikos patriarcho, Nagys jautėsi nėręs į gana svetimą vienadienės informacijos sferą, priverstas sukurti tarp temų, kurias diktuoja kalendorinės šventės, liūdni ir linksni jubiliejai, parapijos masto įvykiai. Pirmieji proginiai jo vedamieji, skirti Mažosios Lietuvos atgavimo metinėms, Estijos ir Latvijos nepriklausomybės dienoms, Vasario 16-ajai, niekuo neišsiskyrė egzodo periodikoje nusistovėjusios retorikos fone. Gana dažnai Nagys minėjo *išvėsėlius* ir *megalomanus*, taip suniekinęs tuos, kurie nėra susipratę bendruomenės nariai ir savo asmeninius materialius interesus kelia aukščiau už įsipareigojimą tautai.

Kovoje su bolševikų propaganda, anot Nagio, reikalingos rafinuotesnės priemonės, kurias aktualiuoju laiku, 1969 m., naudoja išimtinai vien *Metmenys* ir *Akiračiai*. Primenamas istorinis faktas, kad bolševikinis režimas pirmiausia susidoroja su ideologiniais konkurentais, tais, kurie kalba apie socialinę lygybę⁷. Nagys svarstė būtinybę ieškoti naujų išraiškos priemonių, naujos, dinamiškos retorikos šioje ideologinėje kovoje. Bendroji spaudos būklė jam atrodė nepatenkinama – ryškus tematikos susmulkinimas, akiračio siaurėjimas, kai prarandamos bet kokios pretenzijos kreiptis į universalų adresatą: „Gausu redakcijoje rašinių, kur velėjamas

kailis to ar ano asmeniško priešo, tos ar kitokios frakcijos, bet tokių, kuriais visi skaitytojai domėtusi, trūksta. Juk laikraščiai nėra leidžiami tik dėl to, kad kurios nors kolonijos plepalus ir rietenas iškeltų viešumon.⁴⁸ Anksčiau, rengdamas grožinės literatūros apžvalgas, Nagys apgailestaudavo dėl tematikos skurdo, skaitytojų mažėjimo, kritinės minties nusilpimo ir plintančios menkavertės rašliavos. Tapęs dienraščio redaktoriumi, Nagys analogiškas tendencijas išvelgė ir politinėje publicistikoje.

Tą išeiviškos buities inerciją tegali išblaškyti provokacinis, polemikos besišaukiantis pareiškimas. Ir čia tenka atsigręžti į to meto politinį kontekstą: amerikiečių karių žiaurumai Šiaurės Vietname, rasiniai bruzdėjimai JAV pietinėse valstijose, Afrikos kolonijinių režimų agonija ir gausios protesto demonstracijos Vakaruose suskaidė visuomenę. Liberalioji išeivija stebėjosi analogijomis tarp Šiaurės Vietnamo komunistinių partizanų, ginančių savo žemę ir savo politinio apsisprendimo teisę, bei Lietuvos pokario rezistentų. *Metmenyse* buvo skelbta, kad vienoje iš demonstracijų prieš karą Vietname priešakinėse eilėse žengė buvęs 1956 m. Vengrijos antisovietinio sukilimo aktyvistas, pabrėžęs kovos už žmonijos laisvę idėjinį bendrumą. Tuo tarpu Nagys šiame užuojautos ir protesto balsų fone išsiskyrė kitokiais akcentais – paskelbė šūkį „Būkime savanaudžiai“: esą demonstruodami už kitų tautų laisvę nepamirškime, kad mūsų paliktasis kraštas yra „vienoj beviltiškiausių padėčių“, „išmokime pagaliau mylėti save ir būkime labiau savanaudžiai“⁴⁹.

Nagi ne itin žavėjo masinių demonstracijų euforija, kai jaunimas pasijuto organizuota, reformuojanti ir kartu destruktivi, visuomenės pamatus išjudinanti jėga. Poetas, tais neramiais metais tiesiogiai bendravęs su jaunatviška akademinė auditorija, buvo liudininkas riaušių, kurias Monrealio universiteto studentų miestelyje išprovokavo šios taikos vardan sušauktos demonstracijos (1969 m.

Monrealio Sir George Williams universiteto kompiuterių laboratorijoje užsibarikadavo studentų grupė, protestavusi prieš akademinėje sferoje klestėjusią rasinę diskriminaciją; stiprėjo kairuoliškas Kvebeko nacionalistų sąjūdis, visomis, neretai teroristinėmis priemonėmis siekęs prancūzakalbės Kanados dalies suvereniteto).

Apie Vakarų pasaulį išjudinusių protestų bangą Nagys svarstė 1966 m. Jaunimo kongrese skaitytoje paskaitoje: juk dar mokykloje pasigirsta balsų, kviečiančių kovoti už pažemintą ir nuskriaustą žmogų Kuboje, Alabamoje ar Vietname, tuo tarpu Lietuva pasauliui tebėra nepažįstama šalis, o jaunimas, baigęs mokslus, pradeda „lenktyniauti pinigų kalimo varžybose“ ir užmiršta Lietuvos skriaudą, o ilgainiui – ir patį lietuvišką žodį. Tokią amneziją Nagys siejo su materializmu, o įvairiuose Vakarų pasaulio kampeliuose dygstančias barikadas – su idealistų sąjūdžiu: „Idealistai, daugelio apšaukti naivėliais, deja, ir šiandien, ir šioj naujojo pasaulio pragmatiškoj sąrangoj, tebėra pagrindiniai laisvės barikadų gynėjai.“⁵⁰ Nekyla abejonių, kad bent jau iki 1966 m. Nagys buvo idealistų, statančių laisvės barikadas, pusėje, tegul ir apgailestaudamas, kad šie jaunieji aktyvistai ne visada žino, už ką kovoja. Kiek vėliau jaunimo maištas nuvilnys iki Lietuvos, ir 1972 m. Kaune po Romo Kalantos susideginimo vykusias demonstracijas poetas palydęs pakiliais žodžiais „Pilėnų dvasia tebegyva“ ir kategorišku priesaku „kiekvieną tokį žygį nuolat ir nuolat kalti pasaulio sąžinėn“⁵¹.

Apie neramius kovotojus jis prabilo ir poezijoje: „Mano brolis maištavo su visais maištininkais už laisvę. / Mano brolio rankomis buvo sugriautos Bastilijos sienos / ir atnešta paskutinė žinia iš kraujuojančio Budapešto.“⁵² Nagio maištas – įrašytas istorijoje ir kartu amžinas, gresiantis virsti mitu ar herojiška legenda, nesusietas su kurios nors partijos programa, nors polemiškas ir plačiąja prasme politiškas. Broliavimasis su visų tautų ir

laikų maištininkais reiščia ir sąjungininkų paiešką: egzodo poetas nebėra vienišas, jei žino, kad kartu su juo žygiuotų meno korigėjai ir revoliucionieriai. Tačiau toks broliavimasis dera ir su prieštaringu šūkiu „Būkime savanaudžiai“, nes pateisina subjektyvų žvilgsnį į pasaulį, vertinimą iš sau naudingos perspektyvos. Šią problemą pastebėjo Vytautas Kavolis, kuris šiaip jau palankiai vertino Nagį, priskyrė jį „nepriklausomųjų asmenybių sąjūdžiui“. Nagiui per epochas žengiantis metafizinis brolis reikalingas tam, kad būtų jo idėjų ruporas.

Poetas, kuris įsivaizdavo, kad visą laiką kariauja su *megalomanišais, išvėsėliais*, kultūros ajatolomis ir fariziejais, aplink save norėjo matyti tokius pat maištininkus, tačiau netoleravo maišto prieš save patį. Kavolis apibendrina: „Pasaulis redukuojasi į *didžiulę sceną, kurioje egzistuoja, visą ją pripildžiusi, tik mūsų (ir į mus panašiujų) drama*. Šios poezijos moralinis laimėjimas: į mus panašiujų suradimas visame pasaulyje. Jos silpnybė: visur galvojimas tik apie mus.“⁴³

Nagys sveikino ne bet kokį jaunimo aktyvumą – jo pasaulėžiūrą ženklo lūžis, pasidaliijimas į „mūsiškius“ ir „priešus“. Jam užkliuvo vieno iš Paryžiaus 1968 m. studentų sukilimo vadų Danielio Cohn-Bendito, vadinamo „Raudonu juo Danieliumi“, vizitas Monrealyje 1970 m. pradžioje: „Skaudu ir liūdna, kad tokie piktašaliai įleidžiami į šį kraštą, o ir labai nuolaidus žodis prieš panašios spalvos išvėsėlius sunkiai randa vietą laikraštyje, radijo ir televizijos programose. Ar, iš tiesų, laisvė, kuri suteikia laisvę (ir kirvį!) nukirsti tau pačiam galvą, nėra jau per didelė laisvė?“⁴⁴

Kitame straipsnyje Nagys nuogaštavo, kad „laisvas žodis pasidarė irgi dviašmeniu kardu – dažnai jis sukapoja vardan laisvo žodžio pačią žodžio laisvę“⁴⁵. Ten pat svarstoma, kad visi šie neramumai yra seniai susikaupusių teisėtų nuoskaudų ir neišspręstų problemų pratrūkęs pūlinys. Vyksta demokratėjimo pokyčiai, ir tai atsilies ne tik kairiesiems

maištautojams, bet ir visai visuomenei. Todėl, kad ir kaip skeptiškai vertintų marksistinių reformistų užmojus, Nagys išvelgė ir teigiamą jų vertę, viską griaunančią maišto stichiją sveikindamas kaip prielaidą krikščioniškam idealui išsipildyti: juk pasigirdus lygybės reikalaujantiems balsams, „imama išvelgti, kad Evangelija buvo taikoma lygiai visiems, kad artimo meilės įstatymas lygiai privalomas ir tiems, kurie jį skelbia“⁴⁶. Tačiau netrukus vėl pratrūkstama tolerancija ir artimo meile nė nekvepiančiomis tiradomis: „Tuo tarpu šiuo metu vis labiau ir labiau tam tikra klika bando save vaizduoti vieninteliais pranašais arba išganytojais, nors jų vienintelis apsiareiškimas tėra nuoga, brutali, apsimetėliška neapykanta. Didelė dalis tėra paprasti tinginiai ir parazitai, sugebą gyventi mūsų demokratinėje visuomenėje tik todėl, kad yra dar pakankamai sveikų organizmų, kuriais jie be skrupulų minta.“⁴⁷

Tokia itin pikta retorika skirta pirmiausia *pasimetusiems* ir *išvėsusiems* intelektualams, marksistinio protestų sąjūdžio simpatikams. Į šį išpuolį iškart sureagavo Jonas Mekas, tuo metu palaikęs draugiškus ryšius su sovietinės Lietuvos kultūros institucijomis (1971 m. čia lankėsis ir „Vagos“ leidykloje išleidęs poezijos rinktinę), pagarsėjęs eksperimentiniais, Amerikoje dominuojančiai hollywoodinei estetikai priešingais kino filmais. Nagiui dėl kilusios konfrontacijos turėjo būti ypač skaudu, nes būtent jis atpažino Meko poetinį talentą, paskelbęs itin teigiamą jo *Semeniškių idilių* recenziją *Literatūros lankuose*, taip „ipilietindamas“ Meko poeziją kaip „žemininkų“ kartos klasiką – būtent jo įtakinga nuomonė lėmė, kad Meko knyga 1957 m. buvo apdovanota Vinco Krėvės literatūrine premija. *Semeniškių idilėse* Nagys įskaitė jam pačiam svarbias temas, pabrėžė jos tapybiškumą, nuorodas į prarasto rojaus atminimą, net atrado sąskambių su ekspresionisto Georgo Traklio poetika⁴⁸.

Vėlesnio laikotarpio trintį tarp dviejų talentingų poetų bandyta aiškinti pavydu,

konkurencija. Nagys lietuvių bendruomenėje buvo susikūręs vientisą, kone monolitinį įvaizdį, kiek ironiška Vytauto A. Jonyno pastaba – „Tarytum jis būtų buvęs vienintelis ištikimas Lietuvai, tarytum jam priklausytų patriotizmo monopolis“¹⁹. Vincas Trumpa, nuolatinis „Santaros-Šviesos“ suvažiavimų Tabor Farmoje dalyvis, prisiminė 1968 m. ten vykusią literatūrinę vakaronę: „Atsitiko taip, kad kai H. Nagys savo sodriu baritonu paskaitė savo eilėraščius, publika, kurios sausakimša daržinė net negalėjo sutalpinti, mandagiai paplojo, reikšdama savo pasitenkinimą. Bet kai iš savo ką tik pasirodžiusio rinkinio *Pavieniai žodžiai* savo poezijos paskaitė Jonas Mekas, publika sukėlė ovacijas. [...] Norėčiau manyti, kad publikos entuziazmo priežastis buvo ne tik kitoniška ir ligi šiol negirdėta Meko poezija, bet ir jo išvaizda su kareiviška palaidine ir ant pečių krintančiais plaukais ir faktais, kad jis čia buvo naujas.“²⁰

Kitoniškumas tolygus svetimumui. Kitoniškas Mekas neatitiko Nagio nuostatos, kad viską reikia aukoti dėl Lietuvos išlaisvinimo iš bolševizmo. Mekui laisvė nesusijusi su jokia ideologija ar konkrečiu istoriškai apibrėžtu regionu – ji yra reliatyvi, priklauso nuo individualaus sąmoningumo. „Laisvosios institucijos neužtikrina žmogaus laisvės, ir pavergimo institucijos nebūtinai pagamina vergus.“²¹ Mekas, kuriam buvo neramu dėl Afrikos išsilaisvinimo ir skaudu dėl amerikiečių nusikaltimų Vietname, nesistengė sutarti su Nagiu, pastarajam vienintelis imperatyvas – istorinė Lietuvos skriauda. Abu nediskutavo, neargumentavo, tik puolė vienas kitą pasitelkdami agresyvią kirtiklio, kirvio, kulkos metaforiką. Nesvarbu, kad taip buvo pliekiamasi neva ginant kilnius tikslus, atstovaujant ne savo privačiai, bet visuotinei pozicijai, kalbant žmonijos vardu. Mekas:

„Tik tokia mano paguoda, kad laisvė ir grožis, ir tiesa visados laimi.

Tiktai gaila, kad tie, kurie galėtų prie tiesos laimėjimo prisidėti, ją kirviu kerta.

Kiekvienas tavo laikraščio puslapis yra kaip kirvio kirtis į žmonijos laisvę ir žmonijos vizijas.

Tu esi tas medkirtis, ir tu esi ta mirtis.

Tu žinai tą dainą?

„Lietuvi, ar tau negaila?“... Lietuvai, ar tau negaila, kad miršti be naudos?“²²

Nagys: „[...] drįstu pasakyti tau tiesiai į akis: NETIKIU tavo ašarom, tavo revoliucija, tavo meile žmonijai! Tikiu betgi vienu dalyku: tavo peršamame būsimame (raudoname?) rojuje „humanistas“ Jonas Mekas ramiai suvartytų kulką į pakaušį mums, nes mes gi nesame žmonės. Mes atžagareiviai, mes netrypiame tą patį revoliucinės vergijos ratelį į laisvo žmogaus kartuves.“²³

Šis svaiginantis retorikos mūšis stebėtojams iš šalies atrodė keistokai. Kai kurie jaučė pareigą paaiškinti: Vincas Trumpa išvelgė čia idealisto (Meko) ir pragmatiko (Nagio) susidūrimą²⁴. Nagys, nubrėždamas kategorišką skirtį tarp konfrontuojančių stovyklų ir monopolizuodamas sau tiesos ir laisvės kategorijas (nesvarbu, kad tą patį padarė ir jo oponentas), tarsi žengė žingsnį į šalį nuo maištininkų, poetų ir romantiškų valkatų brolijos, kurios neišardomą vienybę buvo deklaravęs savo poezijoje. Nagį kankino vidinis prieštaravimas ir pasaulėžiūros lūžis, po kurio maištininkas tapo oficialiosios politikos šalininku. Jis nusivylė redaktoriaus darbu, ėmė viešai jį peikti kaip nuobodų, žudantį bet kokią kūrybinę iniciatyvą²⁵. Norėjęs nors trumpam suvienyti skirtingas stovyklas, jis jautė, kad konfliktinės situacijos griauna jo kaip nešališko lyderio reputaciją. Savo darbą suvokė kaip laikiną, nes prioritetą teikė pedagoginei veiklai. Todėl be ypatingos graužaties 1970 m. liepą užleido vyriausiojo redaktoriaus pareigas Romui Maziliauskui.

Vis dėlto trumpas *Nepriklausomos Lietuvos* redagavimo laikotarpis atskleidė ne vien Nagio kaip žurnalisto, svarstančio politines problemas, nesėkmes. Periodikai rašantis Nagys tebebuvo plačių kultūrinių interesų

poetas, ir tai patvirtina kai kurie jo parengti straipsniai. Baigiantis XX a. septintajam dešimtmečiui ir retėjant aktyvių, lietuvių bendruomenei įsipareigojusį kultūrininkų būriui, buvo naudingos net ir provokuojančios, poleminės situacijos, gaivinusios išėivijos kasdienybės pulsą – būtent tokį „dviašmenio laisvo žodžio kardo“ vaidmenį atliko Kanados lietuvių laikraštį redagavęs poetas.

Nuorodos

- 1 Nagys H. Apie vokiečių literatūros žinovus ir vertėjus, *Aidai*, 1949, nr. 23.
- 2 Nyka-Niliūnas A. *Dienoraščio fragmentai 1976–2000*, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 347.
- 3 Jonynas V. A. Nesudygusių dialogų pasėliai. Draugystę su poetu Henriku Nagiu prisimenant, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 618.
- 4 Nagys H. Prarasto rojaus atsiminimas ir kova su naktim (mąstymai apie naujausią lietuvių poeziją), *Mintys ir darbai. Trečioji metinė Santaros knyga 1956–57*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulskštys, R. Žukaitė, Čikaga: Lietuvių studentų Santara, 1957, p. 9–21.
- 5 Kultūra be užbalzamuotų mumijų. Pokalbis su Vytautu Kavoliu, *Pokalbių akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 200.
- 6 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 101.
- 7 Nagys H. Vilkai avių ir avinai liūtų kailiuose, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, birž. 25.
- 8 Nagys H. Lietuviškosios spaudos problemos išėivijoje, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, rugs. 24.
- 9 Nagys H. Būkime savanaudžiai, *Nepriklausoma Lietuva*, 1969, spal. 22.
- 10 Nagys H. Jaunimo reikšmė tautoj ir išėivijoje, *Aidai*, 1966, nr. 7, p. 295.
- 11 Nagys H. Pilėnų dvasia tebegyva, *Aidai*, 1972, nr. 5, p. 217.
- 12 Nagys H. Poema apie Brolių, *Grižulys*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 198.
- 13 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, p. 293.
- 14 Nagys H. Raudonasis Danielius gastroliuoja Kanadoje, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, saus. 28.
- 15 Nagys H. Keičias rūbai margo svieto..., *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, kov. 18.
- 16 *Ten pat*.
- 17 Nagys H. Apsimetėliai pasimetėliai, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 3.
- 18 Nagys H. Jono Meko „Semeniškių idilės“, *Literatūros lankai*, 1957, nr. 7.
- 19 Jonynas V. A. *Rinktiniai raštai*, p. 636.
- 20 Trumpa V. Keletas pastabų prie H. Nagio laiško, *Akiračiai*, 1996, nr. 3.
- 21 Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, p. 95.
- 22 Mekas J. Atviras ir piktas laiškas Henriku Nagiui, *Nepriklausomos Lietuvos redaktoriui*, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 10.
- 23 Nagys H. Atsakymas Jonui Mekui, *Nepriklausoma Lietuva*, 1970, birž. 10.
- 24 *Akiračiai*, 1970, nr. 6.
- 25 Mums rūpėjo ne tik žodžio išorė, bet ir jo turinys. Pasikalbėjimas su Kaziu Bradūnu ir Henriku Nagiu, *Pokalbių akiračiai*, p. 34.

“THE DOUBLE-EDGED SWORD OF FREE SPEECH”
IN THE WEEKLY NEPRIKLAUSOMA LIETUVA OF
HENRIKAS NAGYS (1968–1970)

Henrikas Nagys in his early years was a reformer of the Lithuanian poetic lexicon; he maintained links with the tradition of Western modernism and was distinguished by sociability and by patriotic rhetoric. He contributed to the mass media of the exile community not only as a literary critic but also as a political reviewer. In the period from 1968 to 1970, when mass protests took place in North American universities, some members of the liberal wing of the Lithuanian exile community in the West chose a more radical world-view. During these years Nagys served as editor of the weekly *Nepriklausoma Lietuva* (*Independent Lithuania*) which was published in Montreal, Canada. For Nagys, this was a time of intellectual crisis: he encouraged members of the community to demonstrate their civic consciousness and force their way out of the enclosed national ghetto but

at the same time he spoke out against naïve revolutionary slogans. In 1970 there was a severe conflict between Nagys and the avant-garde intellectual and poet Jonas Mekas who was considered an idealist fighting for justice in the entire world. For Nagys, the tragedy of exile was the most important object of contemplation, and he promoted the slogan “let’s be more selfish” as an alternative to the universal empathy of the leftist intellectuals. He thought about freedom and democracy as a “double-edged sword” which could harm those who used it without responsibility. The polemics and provocative discussions of that time showed that the media of the émigré community didn’t distance themselves from the everyday problems of the Western world, such as colonialism, racism, and ideological opposition.